

Фомічова Н. М.,
художник-живописець,
аспірант Інституту педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України,
м. Одеса

**ЕТИЧНІ АСПЕКТИ
ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ
МАЙБУТНІХ ХУДОЖНИКІВ-ЖИВОПИСЦІВ
У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

***Анотація.** У статті вистілено проблему формування етичної складової творчого потенціалу майбутніх художників-живописців в освітньому процесі вищого мистецького навчального закладу; визначено її теоретичні основи для розробки методичної системи. Автором пропонується використання методик, спрямованих на розвиток творчого потенціалу майбутніх художників-живописців, насамперед, за допомогою формування у них моральної орієнтації на основі світоглядних принципів, естетичних поглядів та смаків.*

***Ключові слова:** художник-живописець, творчий потенціал, етика, естетика, образотворче мистецтво, індивідуально-орієнтований підхід, гуманізація і гуманітаризація освітнього процесу*

***Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими, практичними завданнями...** Сучасне суспільство визнає, з одного боку, важливість гуманістичних цінностей, а з іншого, – усвідомлює власну відокремленість, потребує додаткових факторів для згуртування і консолідації людей. Під впливом глобалізаційних та євроінтеграційних процесів окреслюється нова*

парадигма розвитку національної освіти України, що ставить необхідність інноваційних змін у системі професійної підготовки майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах. Суспільство відчуває нагальну потребу в естетично розвинених особистостях з активною творчою позицією, сформованих на морально-естетичних цінностях, здатних до саморозвитку впродовж життя. Це зумовлено тим, що в сучасному соціумі спостерігаються негативні тенденції, пов'язані з дегуманізацією культури, втратою духовних орієнтирів, прагматизацією свідомості та деперсоналізацією особистості, невілюванням краси людського життя. Відтак актуальності набуває проблема естетизації суспільства та більш активного використання впливу прекрасного в усіх сферах життєдіяльності людини. На нашу думку, саме мистецтво є одним із дієвих факторів. У силу цих причин, на художника-живописця покладається відповідальність перед суспільством виконувати творчу діяльність, орієнтуючись на високі моральні принципи. У зв'язку з цим, дослідження етичних аспектів формування творчого потенціалу майбутніх художників-живописців набуває особливої значущості.

Аналіз досліджень, в яких започатковано розв'язання проблеми, виокремлення невисвітлених питань... Як відомо, дослідження категорій етики й естетики, а також вивчення їхніх узасмозв'язків проводиться з давніх часів. Зокрема питання щодо естетизації культури особистості порушувалося у розвідках вітчизняних і зарубіжних філософів, мистецтвознавців, культурологів, педагогів, психологів (А. Баумгартена, М. Бахтіна, Г. Гегеля, Ф. Шіллера, А. Бурова, Ю. Борєва, О. Государевої, І. Зязюна, М. Кагана, І. Конікова,

М. Киященко, Г. Костюка, В. Моляко, В. Ліпського, А. Пірадова, Л. Рубінштейна, О. Уледова, Ю. Фохт-Бабушкіна, П. Якобсона й ін.). Проблеми формування естетичних якостей майбутніх учителів засобами мистецтва висвітлено у публікаціях М. Галкіної, Н. Дьячкової, І. Зайцевої, І. Мінайлоб, Л. Побережної, Я. Сопіної, В. Титаренко, Л. Фірсової та ін. Водночас, попри належне розроблення вченими різних аспектів проблеми культурологічної спрямованості мистецької освіти, значну кількість праць із проблеми естетизації освіти недостатньо. Зокрема невисвітленим є питання щодо взаємозв'язку етичних та естетичних компонентів у формуванні творчого потенціалу майбутніх художників-живописців.

Метою статті є розгляд положень про взаємозв'язок етики та естетики, як теоретичного і методичного підґрунтя для процесу формування творчого потенціалу майбутніх художників-живописців у вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів... Чинником, що визначає у сучасних умовах динаміку суспільних відносин, є людина-творець, глибоко та діалектично мисляча, яка вміє інноваційно вирішувати на цій основі різнопланові різномасштабні проблеми, що дедалі ускладнюються. Художник-живописець як творча особистість, «самість» якої є іманентно властивою її якістю, відіграє, на наш погляд, особливу роль у сучасному суспільстві, оскільки його індивідуальне образне відображення світу сприяє ціннісній орієнтації людей в просторі особистого життя і суспільного буття.

З огляду на це, постає важливе питання про рівень моральної свідомості і моральні норми творчої діяльності художника-живописця, тобто про вектор

його моральної орієнтації. Звідси – актуальність етичних проблем педагогіки вищої школи у сфері мистецтва, зокрема, образотворчого.

Основне завдання мистецьких вищих навчальних закладів можна сформулювати у сконцентрованому вигляді: формування творчого потенціалу майбутніх художників, зокрема, художників-живописців. У методичному плані воно постає як пошук сучасної системи принципів і методів розвитку творчого потенціалу майбутніх художників-живописців. Складовою частиною цього завдання є формування моральної позиції майбутніх художників як внутрішнього регулятора їхньої професійної діяльності.

Потенціал особистості можна визначити як багатокомпонентний (фізичний, психічний, психологічний, духовний) внутрішній ресурс, реалізований людиною в тій чи іншій мірі в процесі її життєдіяльності задля досягнення поставлених цілей та свого акме. Творчий потенціал – це сукупність можливості та готовності особистості до самореалізації у сфері створення «творчого продукту», який відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю (А. Бодальов, Л. Виготський, О. Леонтєв, М. Мамардашвілі, А. Маслоу, Л. Рубінштейн). З огляду на це, особливий інтерес для нашого дослідження викликають праці, присвячені дослідженню особистості художника.

Спираючись на наукові розробки із зазначеної проблематики, а також на наукові розробки з проблематики психології та соціології особистості художника (Є. Ільїна, О. Кривцуна, О. Леонтєва, Ч. Ломброзо, Ж. Марінетті, З. Фрейда), можна зробити висновок, що *структура творчого потенціалу майбутніх художників-живописців* охоплює: задатки і здібності до творчості у сфері

образотворчого мистецтва; креативність; творче мислення, уяву, інтуїцію; потреби, мотиви, ціннісні орієнтації; риси характеру. Умовою трансформації творчого потенціалу, як внутрішнього ресурсу, в активну творчу діяльність є здатність майбутнього художника-живописця до самоактуалізації (А. Маслоу). У такому ж ключі розмірковує Р. Серьожнікова, розглядаючи індивіда як самоактуалізовану особистість із розвиненою суб'єктністю [1, с. 14], що дає підстави для подальшого дослідження проблеми формування потенціалу майбутньої творчої індивідуальності.

В аспекті проголошеної теми статті, розгляду підлягають ті компоненти творчого потенціалу майбутніх художників-живописців із перерахованих вище, які прямо (через безпосередні контакти) або опосередковано (через твори образотворчого мистецтва) виводять творця в соціум, у світ людей. Мораль та моральність (що на побутовому рівні розглядаються як синоніми до поняття «етика»), які спираються на традиції і звичаї, прийняті в даному суспільстві, на силу громадської думки, на свідомість кожної особистості, та є регуляторами взаємовідносин індивіда й суспільства, вимагають від нього поведінки і дій, відповідно до прийнятих норм і правил. Зважаючи на сказане, у структурі творчого потенціалу майбутніх художників-живописців із моральністю, насамперед, пов'язані потреби, мотиви, ціннісні орієнтації та моральні якості творчої особистості.

Художник-живописець творить за законами краси (естетики). Якістю, іманентно властивою йому, є естетичне ставлення до світу. Засноване на чуттєвому пізнанні, воно виступає у психологічній сфері творця як естетична свідомість, в структуру якої входять світосприйняття і світовідчуття, естетичні почуття,

ідеали, потреби та смаки. Специфіка законів краси у тому, що художник сприймає реальність насамперед крізь форму та колір об'єкта. Він відчуває потребу перенести цю красу на полотно. Однак готову роботу (візуальну матеріалізацію задуманих художніх образів) живописець представляє на огляд широкої публіки і тим самим вступає із нею у опосередковані моральні відносини, оскільки через полотно він висловлює власну естетичну та моральну позицію. У зв'язку з цим, постає закономірне питання про взаємозв'язок етичних та естетичних складових як у художній творчості, так і у формуванні творчого потенціалу майбутніх художників-живописців.

Проблема взаємин і взаємодії цих філософських категорій розробляється за допомогою знаходження їх загальних сфер та їхніх перетинів у функціонуванні у життєвому просторі людини, мистецтва та суспільства (Л. Архангельський, Ю. Борев, А. Гусейнов, О. Дробницький, І. Кон та ін.).

Узаємозв'язок етичного та естетичного виявляється, на нашу думку, у їхній загальній ціннісній спрямованості, гуманістичному векторі. Логічно правильним і поміркованим, на наш погляд, є твердження, що мистецтво повинне силою краси прищеплювати людині високі моральні принципи та якості. Аксиологічний зміст прекрасного в тому, що воно є «найширшим позитивним суспільним значенням явища, позитивною цінністю для людства як роду» [2, с. 57]. Загальнолюдські ж цінності лежать в основі моралі і моральності – це добро, сенс життя, співчуття, дружба, солідарність, борг, відповідальність, совість, гідність особистості.

Основні категорії естетики внутрішньо наповнені етичним змістом. «Прекрасне» найчастіше асоціюється з добрим, хоча, трапляється, їхній

розрив, коли зовнішня краса не підтримується внутрішньою, але при цьому може бути привабливою (так звана «чарівність зла»). «Потворне» ж навпаки, переважно сприймається людиною як зло. «Піднесене», найчастіше, пов'язане у нашому сприйнятті з героїчним, шляхетним (що було темою живопису епохи класицизму). «Низинне» – з аморальним. Естетичні та етичні складові у творах художника-живописця в єдності виступають у формі візуальних художніх образів.

Спільними для етики та естетики є багато понять – «краса вчинків», «низинні пристрасті», «естетизація відносин», «прекрасні почуття». Можна погодитися з твердженням, що етика і естетика врастають один в одного, як дух і душа. Етика без естетики – це бездушне моралізаторство, естетика без етики – красивість, що позбавлена духовної глибини (за Н. Хамітовим).

Загальне поле етики та естетики у творчості художника-живописця – це його ціннісні орієнтації. Духовні цінності мають для нього природу ціннісних уявлень, в яких є присутнім приписно-оцінний елемент [3, с. 33]. Коли у свідомості художника-живописця сформована ціннісна орієнтація, то духовні цінності є визначальними у формуванні його потреб та мотивації до творчості.

Моральна сфера життєдіяльності художника певним чином співвідноситься з його положенням у соціумі, а уявлення про нього змінювалися протягом століть. У Стародавній Греції, наприклад, деякі філософи розглядали художника не як особистість, а тільки як передавача божественних ідей (Платон). У Середні століття художника вважали богообраним, його шанували (Августин). Християнство висувало до іконописців високі моральні вимоги, вимагало чистоти помислів, суворої дисципліни (Стоглав).

Романтизм наділяв художника рисами пророка. Визнання таланту як дару нібито ставить художника вище «натовпу», вище моральних норм, законів, виправдовує його безмежну свободу у творчості й у житті (Ж. Маритен, А. Менегетті). Адепти психоаналізу виводять особистість художника за рамки моральних норм, розглядаючи геніальність у мистецькій сфері як божевілля (З. Фрейд). Революційні демократи вважали головними в особистості художника такі моральні якості, як громадянський обов'язок і відповідальність (В. Белінський, М. Чернишевський).

На наш погляд, якщо художник існує і творить у соціумі, він не може знаходитися за межами моральних настанов. Однак його комунікація з іншими членами суспільства, що становить простір моральності, має переважно опосередкований характер. Виходячи з цього, моральні регулятори творчої діяльності художника-живописця слід шукати, на нашу думку, у сфері екзистенції як внутрішнього буття особистості, її сутності, її рефлексії з приводу найважливіших питань – про сенс життя, вибір свого шляху, про відповідальність і совість.

Екзистенційно-естетичний поворот в етиці для художника-живописця трансформується головним чином у проблему свободи творчості, яка загострилася в естетиці з виникненням авангардних течій у живопису і, відповідно, в зламі традиційної, академічної системи художньої освіти. З абсолютизації свободи творчого самовираження виникає розуміння навчання майбутніх художників-живописців як нав'язування їм загальноприйнятого стандарту, застарілих канонів. Тим самим фактично заперечується необхідність професійної підготовки.

У поглядах сучасних дослідників на особистість художника (Г. Батищев, І. Кон, О. Кривцун, В. Толстих та інші) в системі соціальних відносин ми вважаємо важливим висновок про те, що акцент повинен робитися як на волі творчого самовираження, так і на відповідальності творця, обумовленій соціально значущою місією мистецтва. Художники, як справедливо вважає О. Ранк, належать до вождів людства у боротьбі за втихомирення та облагороджування ворожих культурі інстинктів ... Вони переливають старий інстинкт в нову, більш привабливу, більш благородну форму [4, с. 117-132].

У цьому, спираючись на практику затвердження О. Ранка прочитується і давно помічене дослідниками явище: творчість виводить особистість за рамки внутрішнього «Я», підносить, укрупнює. Художник особливим зусиллям волі здійснює прорив із екзистенціальної сфери у трансцендентне (Ж.-П. Сартр, М. Хайдеггер). Відповідно, суспільство має право пред'являти йому більш високі моральні вимоги.

В екзистенційному плані, моральним регулятором творчого самовираження художника-живописця є також його совість, яка виступає як почуття відповідальності, звернене до самого себе. Екзистенція, «необ'єктивуюча людська самість» (К. Ясперс), є «згустком питань, звернених художником до самого себе, таких, як сенс життя, моральний вибір, смерть і страждання, свобода і відповідальність, любов, конформізм і нонконформізм. Художник-живописець відповідає на ці нагальні питання буття мовою свого мистецтва, ідеєю, вираженою в малюнку, колориті, композиції картини. Художницька совість не дозволить живописцю навіть в умовах сучасного арт-ринку, коли поняття «талант» витіснене поняттям

«успішність» (продаваність робіт), не опуститися в своїй творчості до антиестетизму.

Естетичні уявлення людини, її естетичні смаки, ідеали, так само як і етичні норми, прищеплюються людині і формуються в її свідомості під впливом традицій, освіти, виховання. Однак поняття «виховання», що з тривогою відзначають дослідники (І. Зязюн, А. Ізвєков, Є. Ільїн та ін.), в сучасній педагогічній літературі нівельовано. Світоглядний вакуум, утворений у результаті знищення багатьох соціальних і гуманістичних цінностей, ідеологічний, етичний та естетичний плюралізм, помножений на можливості впливу «глобальної павутини», призвів до того, що росте молоде покоління з «кліповою» свідомістю. «Вища освіта практично перестала виконувати виховну функцію», – обґрунтовано стверджує А. Ізвєков [5, с. 65]. Вищій школі необхідно подолання дефіциту культури, відчуженої, безликої передачі знання (І. Зязюн), а одна з ознак культури особистості – високий рівень моральних переконань і вчинків.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

На основі викладено матеріалу можна стверджувати, що система вищої мистецької освіти потребує інновацій, які б, зокрема, повернули повноцінний сенс поняттю «навчально-виховний процес», щодо дієвих форм і методів морального виховання в процесі формування творчого потенціалу майбутніх художників-живописців, то варто відзначити такі:

– гуманізація освітнього процесу, тобто застосування механізмів реалізації гуманістичних ідей у практиці вищої школи. Гуманізацію освіти можна розглядати як спрямованість всіх форм і методів на передачу студентам загальнолюдських цінностей, які повинні переважати над корпоративними, індивідуалістичними, на

оптимізацію взаємодії художника-живописця і соціуму;

– гуманітаризація процесу навчання, що допускає використання гуманістичних методів і засобів; особистісно-орієнтований та ціннісно-смысловий підхід в освіті; залучення майбутніх художників-живописців через гуманітарні дисципліни та інші форми освітнього процесу до духовних основ буття і культури, до творчої діяльності. Не будучи «людиною культури» (І. Зязюн), художник-живописець не в змозі реалізувати свій природний і отриманий у процесі навчання творчий потенціал, він залишається ремісником;

– індивідуально-орієнтований підхід до студентів, який являє собою специфічну форму особистісно-орієнтованого підходу, обумовлену індивідуальним характером діяльності художника-живописця та унікальністю виробленого ним «продукту» ;

– системне поетапне формування у студентів позитивних, гуманістично спрямованих ціннісних орієнтацій через всю методичну систему навчання, через усі форми виховної роботи - аудиторну, позааудиторну, самостійну (навчальні та дозвільні творчі майстерні, студентські наукові конференції, організація виставок, колективні проекти, художня самодіяльність, пленери, відвідування музеїв, галерей, театрів тощо);

– відповідність компетентності викладачів різних дисциплін і художників-педагогів вимогам та нормам педагогічної етики, яка, виходячи з суб'єктно-суб'єктних відносин у вищому навчальному закладі, передбачає повагу гідності студента як особистості, об'єктивну оцінку і стимулювання творчої діяльності, відмову від авторитарних методів навчання, особистий приклад у творчості та моральних принципах.

Мистецька освіта характеризується майже невлотимим для формальної фіксації розвитком особистості [6, с. 28]. Відтак, сучасний вищий художній навчальний заклад має реальні можливості використання засобів образотворчого мистецтва, освоєння яких і є однією з цілей оптимального навчально-виховного процесу, для формування особистості творчої, натхненної, морально свідомої.

ЛІТЕРАТУРА

1. Серьожникова Р. К. Формування творчого педагогічного потенціалу майбутнього викладача у процесі професійної підготовки в університеті : автореф... дис. д-ра пед. наук : 13.00.04. / Р. К. Серьожникова. – Одеса, 2009. - 48 с.

2. Боров Ю. Естетика / Ю. Боров – М. : Политиздат, 1981. 389 с.

3. Дробницький О. Деякі аспекти проблеми цінності/ О. Дробницький // Проблема цінності у філософії / за ред. А. Г. Харчова. – Л. : Наука, 1966 – С. 33 – 37.

4. Ранк О. Міф про народження героя / О. Ранк. – М., 1997, – С.117-132.

5. Извеков А. І. Педагогічні завдання вищої школи епохи постмодерну / А. І. Извеков // Інновації в освіті. Збірник матеріалів конференції. Серія «Symposium». – Вип 29. – СПб. С-Петербурзьке філософське товариство, 2003. – С. 65-80.

6. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посібник / Оксана Рудницька. - Тернопіль: Навч. книга «Богдан», 2005. - 358 с.

REFERENCES

1. Serozhnykova R. K. Formuvannya tvorchoho pedahohichnoho potentsialu maybutn'oho vykladacha u protsesi profesinyoyi podhotovky v universyteti 1. -

13.00.04. Avtoref... dyss. doktora ped nauk. - Odesa, 2009. - 48 s.

2. Borev Yu. Estetyka - M., Polytyzdat, 1981. 389 s. - S. 57.

3. Drobnytskyy O. Deyaki aspekty problemy tsinnosti // Problema tsinnosti u filosofiyi pid red. A. H. Kharcheva. L., Nauka, 1966. - S. 33 - 37.

4. Rank O. Mif pro narodzhennya heroya. - M., 1997, - S.117-132.

5. Yzvekov A. I. Pedahohichni zavdannya vyshchoyi shkoly epokhy postmodernu // Innovatsiyi ta osvitu. SB mat. konferentsiyi. Seriya «Symposium». Vyp 29. SPb. S-Peterburz'ke filofs'ke tovarystvo, 2003. - C. 65-80.

6. Rudnyts'ka O. P. Pedahohika: zahal'na ta mystets'ka: [navch. posibnyk] / Oksana Rudnyts'ka. - Ternopil': Navchal'na knyha - Bohdan, 2005. - 358 s. - C. 28-29.

Fomichova N. M. Ethical aspects of forming creative potential of future painters in higher education

Annotation. The problem of forming ethical component of the creative potential of future painters in the educational process of higher art education; determined by its theoretical basis for developing methodical system arising from the specifics of the artist-painter.

It is proposed to use techniques aimed at developing the creative potential of future artists, painters, first of all, by forming their moral orientation based on philosophical principles, aesthetic views and tastes.

Keywords. painter, creativity, ethics, aesthetics, art, individual-oriented approach, humanization and liberalization of the educational process.

Фомичева Н. М. Этические аспекты формирования творческого потенциала будущих художников-живописцев в высших учебных заведениях

Аннотация. В статье освещена проблема формирования этической составляющей творческого потенциала будущих художников-живописцев в образовательном процессе высшего художественного учебного заведения; определены ее теоретические основы для разработки методической системы. Автором предлагается использование методик, направленных на развитие творческого потенциала будущих художников-живописцев, прежде всего, посредством формирования их нравственной ориентации на основе мировоззренческих принципов, эстетических взглядов и вкусов.

Ключевые слова: художник-живописец, творческий потенциал, этика, эстетика.